

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.280>

JEL classification: F01, O13, O53, Q2

UDC: 339.9:330.34

Андрій ЗАСТАВНИЙ

викладач,
кафедра політології та філософії,
Західноукраїнський національний університет, Україна
E-mail: a.zastavnyy24@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2828-3332

Михайло ОКОНСЬКИЙ

аспірант,
кафедра міжнародної економіки,
Західноукраїнський національний університет, Україна
E-mail: mishaokonkskiy@ukr.net
ORCID ID: 0009-0008-3081-7720

Іван ДЕМКУРА

аспірант,
кафедра міжнародної економіки,
Західноукраїнський національний університет, Україна
E-mail: demkuraivan@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-3803-2817

РЕСУРСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Глобальні трансформації та регіональні особливості розвитку країн актуалізують питання ресурсного забезпечення економічного зростання, соціального прогресу та екологічної ефективності. У статті акцентується увага на питання забезпечення енергетичними ресурсами країн Близького Сходу. Визначаються перспективи енергетичного переходу країн регіону на відновлювальні джерела енергії.

Мета. Метою статті є аналіз ресурсного впливу на економічний розвиток країн Близького Сходу та визначення перспектив й можливостей для впровадження проектів відновлювальної енергетики.

Метод (методологія). У дослідженні застосовуються наступні методи: методи теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний, методи аналізу та синтезу, порівняльного аналізу та узагальнення, графічний метод.

Результати. У статті розкрито основні тренди розвитку глобальної енергетичної системи. Обґрунтовано специфіку розвитку країн Близького Сходу та аргументовано роль ресурсів – нафти і газу – для їх економічного розвитку, підтверджено значні асиметрії у їх соціально-економічному розвитку, виокремлено країни, для яких такі ресурси як нафта та газ є стратегічно важливими. З'ясовано вплив зміни кон'юнктури світових ринків нафти і газу на економіку країн Близького Сходу.

© Андрій Заставний, Михайло Оконський, Іван Демкура, 2023

Отримано: 19.11.2023 р.

Рекомендовано до друку: 30.11.2023 р.

Опубліковано: 06.12.2023 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Заставний А., Оконський М., Демкура І. Ресурсні детермінанти економічного розвитку країн Близького Сходу та перспективи для відновлювальної енергетики. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 4. С. 280-290. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.280>

Підтверджено важливість переходу країн до впровадження відновлювальних джерел енергії та висвітлено основні можливості. Проаналізовано сильні та слабкі сторони, можливості та загрози енергетичного переходу Близького Сходу до відновлювальних джерел енергії. Серед можливостей виокремлено: економічне зростання, створення нових робочих місць, експорт технологій та інновацій, стає енергопостачання, зменшення навантаження на навколишнє середовище, покращення доступу до енергії у віддалених районах та для вразливих верств населення, міжнародне партнерство та долучення до проектів міжнародних організацій. Зроблено пропозиції для країн Близького Сходу для їх поступового переходу на відновлювальні джерела та забезпечення енергетичної безпеки.

Ключові слова: Близький Схід; економічний розвиток; ресурсні детермінанти; відновлювальна енергетика; енергетичний перехід; кліматичні зміни; ринок нафти та газу; кон'юнктура світових ринків.

Вступ

Розвиток країн Близького Сходу відбувається під впливом різних історичних, географічних, культурних та політичних чинників, які у сукупності й обумовлюють специфіку функціонування регіону. Попри намагання стабілізувати ситуацію в регіоні, в тому числі й через втручання зовнішніх акторів, Близький Схід зберігає свої контрасти у соціальному розшаруванні, поглибленні асиметрії економічного розвитку між країнами, посиленні економічної нерівності. І така ситуація пояснюється ресурсними детермінантами, які набувають ваги саме в цьому регіоні, де країни, багаті на нафту, мають великі розбіжності за показниками соціально-економічного, демократичного, екологічного розвитку з країнами, в яких тривають конфлікти та не припиняються війни. З іншого боку, для світової спільноти стабільність в країнах, багатих на нафту, означає стабільність кон'юнктури світових ринків. Основний фокус проблеми зосереджується на здатності країн використовувати ресурси для зростання добробуту населення та диверсифікація джерел енергії, з огляду на вичерпність ресурсів та перспективи використання відновлювальних джерел енергії у зв'язку із посиленням уваги до проблеми екології та зміни клімату.

Дослідженням проблематики соціально-економічного розвитку країн Близького Сходу та світового ринку нафти приділяли увагу зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема, виділимо праці Л. Гальчинського, І. Іващук, Н. Коваленко, Н. Кравчук, З. Луцишин,

М. Савченко, П. Юр'єва та ін. Здебільшого, питання енергетичної безпеки, використання відновлювальних джерел енергії та підтримки низьковуглецевого розвитку як у світі, так і в регіонах розкриваються в аналітичних звітах міжнародних організацій та дослідницьких інститутів. Разом з тим, малодослідженим у контексті піднятої проблематики є регіон Близького Сходу.

Мета та завдання статті

Метою статті є аналіз ресурсного впливу на економічний розвиток країн Близького Сходу та визначення перспектив й можливостей для впровадження проектів відновлювальної енергетики. Для вирішення мети в статті поставлено такі завдання:

- охарактеризувати тренди розвитку глобальної енергетичної системи;
- обґрунтувати роль ресурсів – нафти і газу – для країн Близького Сходу та їх економічного розвитку;
- оцінити вплив зміни кон'юнктури світових ринків нафти і газу на економіку країн Близького Сходу;
- аргументувати необхідність переходу країн до впровадження відновлювальних джерел енергії;
- виявити можливості та загрози енергетичного переходу Близького Сходу до відновлювальних джерел енергії, запропонувати заходи, які будуть сприяти цим процесам.

Виклад основного матеріалу дослідження

Енергетичні ресурси залишаються важливим елементом забезпечення економічного розвитку країн та їхньої економічної безпеки. Для країн, які є

виробниками, це питання експорту та отримання доходів, для країн-споживачів – це питання забезпечення доступу населення, промисловості до енергоресурсів. Світове виробництво та споживання нафти і газу впродовж останніх років зазнає змін через глобальні виклики, в тому числі, пандемію, яка порушила як виробництво, так і глобальні ланцюги постачання, та кліматичні зміни. Слушною є думка науковців, що світовий ринок нафти «перебуває у стані глибоких змін, які прямо пропорційно позначаються на поточних та перспективних можливостях світового виробництва та споживання нафти та

нафтопродуктів» [1]. Світове споживання нафтопродуктів у 2022 р. продемонструвало зростання на 3,15% (рис. 1). Основними трендами розвитку глобальної енергетичної системи у 2022 р. стали: відновлення попиту та споживання палива, проте із суттєвими змінами у регіональному вимірі та за типом палива; зміни у світових потоках нафти та газу через війну в Україні; підвищення темпів впровадження відновлювальних джерел енергії; зберігається домінування у споживанні викопного палива, проте спостерігаються зміни у цінових тенденціях; зростають глобальні викиди в сфері енергетики [2].

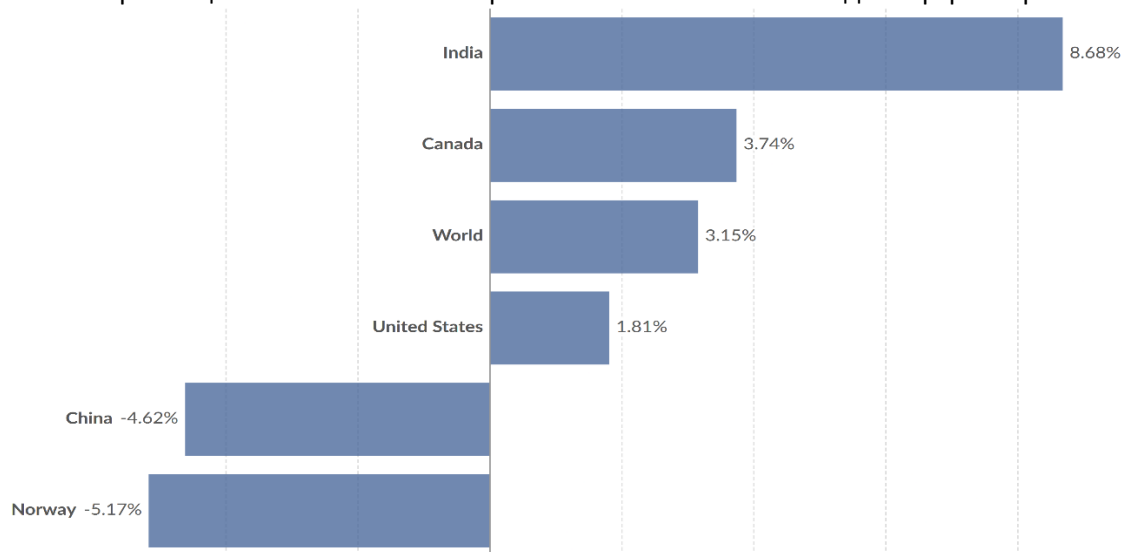

Рис. 1. Річна процентна зміна споживання нафти, 2022 р. [3]

Нафта та природний газ – це дві рушійні сили, які фактично живлять економіку багатьох країн Близького Сходу. І розподіл країн за значенням ВВП на одну особу це підтверджує. «Регіон Близького Сходу та Північної Африки має найбільші у світі підтверджені запаси сирової нафти, що становило майже 70 % світових запасів на кінець 2001 року, але тут вироблялося лише близько 35 % світового видобутку нафти» [4]. В регіоні є майже половина всіх відомих запасів природного газу. Разом ці два ресурси становлять 51% від загального обсягу товарів, які експортує регіон (порівняно з глобальним середнім значенням, що дорівнює 12%). Для кількох країн із великими резервами нафти та газу ці ресурси забезпечують величезне багатство (не випадково серед найбагатших людей планети є представники Катару, ОАЕ, Кувейту). Водночас у тих країнах, які мають обмежені природні ресурси

(наприклад, Ємен, Йорданія), дохід населення зменшився до такого значення показника, що є нижчим, ніж глобальний середній рівень. З огляду на це можна стверджувати, що це регіон великих нерівностей (табл. 1).

До десятки країн, що володіють найбільшими запасами, належать такі країни досліджуваного регіону: Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати). При найменшій зміні політичної ситуації в країнах Близького Сходу, а також, в умовах зростаючої геополітичної нестабільності, змінюється ситуація на біржах, і світовий ринок одразу на це реагує. Підтвердженням цього є зменшення ціни ф'ючерсів на нафту марки WTI у квітні 2020 р., коли було укладено контракт за від'ємною ціною на електронних торгах Нью-Йоркської товарної біржі (NYMEX).

Таблиця 1. Показники розвитку країн Близького Сходу *

	ВВП на одну особу, ЛКС (current internation. \$)	Загальний рівень безробіття (% від загальної кількості робочої сили)	Індекс економічної свободи	Індекс соціал. прогресу	Індекс людського капіталу	Індекс екологічної ефективності	Викиди CO ₂ (метричні т на одну особу)	Загальна рента за природні ресурси (% ВВП)
Ізраїль	49509,129	3,476	68,00	87,17	0,7340	48,20	6,345	0,441425
Ліван	14330,520	12,635	47,30	66,48	0,5151	32,20	3,792	0,002764
Саудівська Аравія	59065,005	5,635	55,50	63,89	0,5764	37,90	14,267	25,56524
Бахрейн	61227,897	1,399	62,00	66,09	0,6525	42,00	21,977	16,64003
Іран	18075,055	10,964	44,40	63,72	0,5934	34,50	7,063	30,44806
Йорданія	11003,125	17,874	60,10	63,72	0,5532	43,60	1,919	0,077664
Оман	41724,339	2,327	56,60	67,70	0,6081	30,70	15,636	29,21158
Ірак	10861,822	15,547	16,00	56,82	0,4076	27,80	3,842	43,44586
Кувейт	58056,233	2,482	58,30	74,06	0,5626	42,40	21,170	29,280
Катар	114648,032	0,095	67,70	66,47	0,6378	33,00	31,727	27,28979
Туреччина	37273,700	10,030	56,90	66,59	0,6493	26,30	4,842	0,827049
ОАЕ	87729,191	2,754	70,20	70,70	0,6730	52,40	20,252	17,6341

* побудовано авторами за даними Світового банку.

Коли глобальна ціна на нафту стрімко знижується, як це відбулося в 2014 р., це може призвести до обвалу економіки всієї країни. Кувейт, наприклад, втратив 30% ВВП у 2014 р. (на фоні цього, показник світового ВВП зменшився лише на 5% як у цей період, так і під час рецесії в 2008 р.). Цей економічний шок призвів до того, що багаті на нафту країни Затоки зменшили свої обширні програми соціального забезпечення і в окремих випадках навіть вперше оподаткували своїх громадян. У 2016 р. Саудівська Аравія оголосила ініціативу «Візія 2030» [5], багатомільярдний проект з диверсифікації економіки країни та зменшення її залежності від нафти.

Пандемія COVID-19 мала критичний вплив на глобальні ринки нафти, загрожуючи основному джерелу зростання економіки Близького Сходу, оскільки кон'юнктура ринку зазнала значних потрясінь. З точки зору попиту, глобальне споживання нафти стрімко

знизилося через зменшення кількості повітряних перельотів, закриття заводів із переробки по всьому світу навесні та влітку 2020 р. Прогнозувалося, що споживання нафти може зменшитися до 8,1 млн. барелів на день у 2020 р. Щоб подолати зниження попиту, Організація країн-експортерів нафти – група, що складається з 14 основних країн-виробників нафти під гегемонією Саудівської Аравії – закликала своїх членів і Росію зменшити видобуток нафти для підвищення цін.

Коли остання відмовилася, Саудівська Аравія заповнила ринок дешевою нафтою, створивши шок. Зі зменшеним попитом і збільшеними обсягами подання ціни на нафту знизилися менш як 20 дол. за барель уперше з 2002 р., а в США навіть тимчасово стали від'ємними. Незважаючи на те, що в квітні країни досягли згоди, експортери нафти Близького Сходу втратили майже 3% від величини ВВП у 2020 р. (рис. 2).

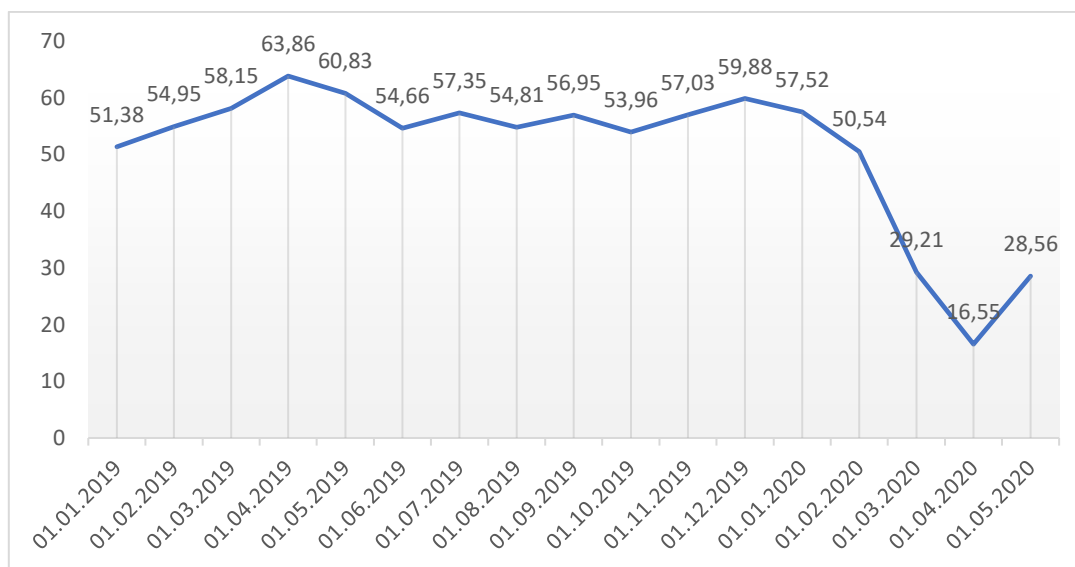

Рис. 2. Зниження ціни на нафту після глобального спалаху COVID-19 (спотова ціна сирої нафти марки «West Texas Intermediate» (дол. за барель)) [6].

Нафта та природний газ становлять 97% від обсягу товарів, які експортує Ірак (а також 87% – для Катару, 85% – для Кувейту та 76% – для Саудівської Аравії). З одного боку, ці природні ресурси можуть забезпечувати величезне багатство. Однак, з іншого боку, перебільшена залежність уряду від однієї галузі, такої як нафтова, що перешкоджає зростанню

приватного сектору, може бути небезпечною; це явище відоме як «прокляття ресурсів». Проаналізуємо показник «Загальна рента за природні ресурси (% ВВП)» для країн Близького Сходу (рис. 3). Він відображає ступінь залежності економіки від природних ресурсів.

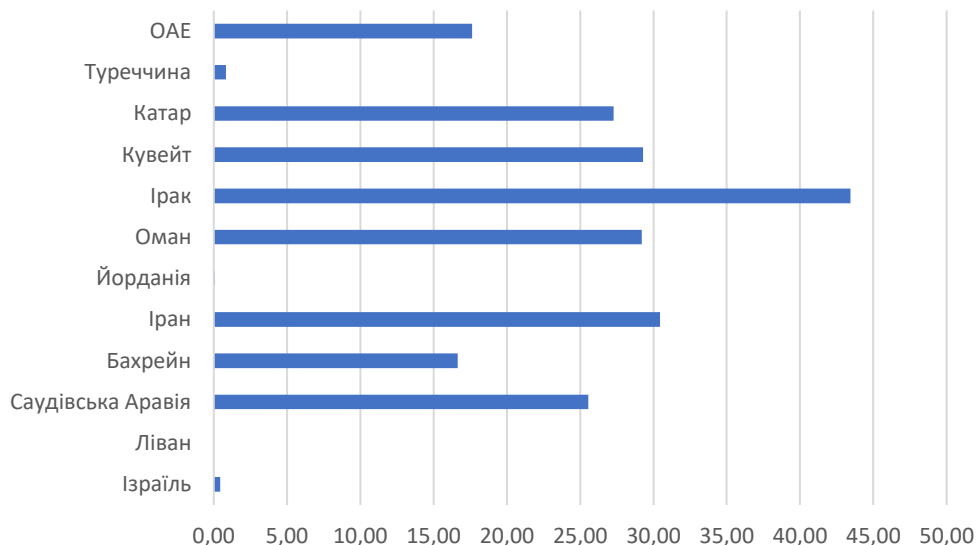

Рис. 3. Загальна рента за природні ресурси (% ВВП) в країнах Близького Сходу, 2022 р.*

* побудовано авторами за даними Світового банку.

У всіх країнах, багатих на нафту, ця залежність є великою. Це свідчить про кілька моментів. По перше, економіка країн залежить від природних ресурсів, тому будь які зміни на ринку впливають на економіку. По друге, окремі країни, наприклад, Об'єднані Арабські Емірати, диверсифікують свої економіки щоб зменшити залежність від ресурсів за допомогою туристичних послуг та фінансових. Іран володіє значними запасами нафти та природного газу, залежність держави від них є досить високою, але санкції позначаються на експортних можливостях країни. По третє, країни небагаті на природні ресурси, обмежені в ресурсах для розвитку та економічного зростання.

В останні десятиліття в світі актуалізуються питання переходу на альтернативні джерела енергії, які поступово можуть зменшити споживання викопного палива, яке спричиняє значний тиск на навколишнє середовище. На сьогодні формується глобальна інституційна система, яка консолідує зусилля країн для переходу до відновлювальних джерел енергії та забезпечення сталого розвитку, в тому числі: Світовий банк, ПРООН, Міжнародне енергетичне агентство, Глобальний фонд зеленого клімату та ін. Серед таких організацій виокремимо Міжнародне агентство з

відновлюваних джерел енергії (IRENA), яке є міжурядовою організацією, «яка підтримує країни в їх переході до сталого енергетичного майбутнього, і служить основною платформою для міжнародного співробітництва» [7]. Ця проблематика набуває своєї актуальності в останнє десятиліття, але, наприклад, ідеї створення IRENA була озвучена на Конференції ООН в Найробі у 1981 року.

Кліматичні зміни суттєво змінюють підходи до впровадження відновлювальних джерел енергії. Глобальне потепління сьогодні змусило поставити за орієнтир досягнення до 2050 року цільового показника 1,5°C. За сценарієм IRENA 1,5°C. прогнозується, що «частка відновлюваної енергії у світовому енергетичному балансі зростає з 16% у 2020 році до 77% до 2050 року» [8], причому це буде зростання у всіх секторах кінцевого споживання.

Однак, не завжди країни здатні зробити цей перехід ефективним з огляду на низьку інвестиційну спроможність підтримувати проекти у сфері відновлювальної енергетики, відсутність технологій. IRENA за результатами експертних досліджень розробила схему основних бар'єрів та рішень для здійснення енергетичного переходу (рис. 4).

Створення інфраструктури	Політика та нормативні акти	Навички та інституційна спроможність
Бар'єри		
<p>Недостатня інфраструктура для підключення відновлюваних джерел енергії до ринків, включно зі сховищем енергії та інтеграційною інфраструктурою мережі.</p> <p>Неготовність розподільної інфраструктури для електроенергії, газу та палива.</p> <p>Неготовність об'єктів кінцевого споживання до переходу на відновлювані джерела енергії.</p>	<p>Політика та нормативно-правові акти, які все ще формуються навколо викопного палива, пропонують недостатнє державне фінансування для підтримки переходу на енергетику.</p> <p>Відсутність інтегрованого планування виробництва і споживання енергії.</p> <p>Недостатня увага до соціально-економічного виміру, включно з відсутністю промислової політики для життєздатних ланцюгів постачання.</p>	<p>Розбіжності між втратою робочих місць на викопному паливі та збільшенням кількості робочих місць, пов'язаних із відновлюваними джерелами.</p> <p>Прогалини в навичках через неадекватну освіту та можливості для навчання; нерівний доступ для жінок, молоді.</p> <p>Питання якості роботи, включаючи заробітну плату, охорону праці та безпеку, а також загальні умови на робочому місці.</p>
Рішення		
<p>Перспективне планування, модернізація та розширення допоміжної інфраструктури як на суші, так і на морі для сприяння розробці, зберіганню, розподілу, передачі та споживанню відновлюваної енергії. Інфраструктура повинна сприяти розробці національних, регіональних і глобальних стратегій для нової динаміки попиту та пропозиції.</p>	<p>Розробити політику та нормативно-правову базу, яка сприятиме розгортанню, інтеграції та торгівлі енергією, що базується на відновлюваних джерелах енергії, покращуватиме соціально-економічні та екологічні результати та сприятиме рівності та залученню. Вони повинні уможливити енергетичний перехід на різних рівнях, від локального до глобального, і відобразити нову динаміку попиту на постачання.</p>	<p>Розвиток обізнаності та спроможності інституцій, громад та окремих осіб для набуття необхідних навичок і знань для стимулювання та підтримки енергетичного переходу. Це включає координацію між освітніми установами та промисловістю. Зміцнення інституцій, соціальний діалог і колективні переговори допоможуть досягти більших соціально-економічних переваг.</p>

Рис. 4. Основні бар'єри та рішення енергетичного переходу [8].

Зростання інтересу до регіону Близького Сходу обґрунтовується низкою геополітичних, гео економічних, соціально-культурних й інформаційно-технологічних чинників. На цьому акцентують увагу дослідники, зазначаючи, що «...Близький Схід є одним із найважливіших регіонів світу через геополітичну ситуацію, нафтові ресурси та святі місця» [9], тому «...наслідки політичних подій на Близькому Сході ... часто проявляються далеко за межами регіону» [9]. Поділяємо

думку, що регіон Близького Сходу, «...будучи стратегічним перехрестям світу, формувався глобальними силами протягом тисячоліть. Окрім того, події, які виникли в цьому регіоні, часто мали набагато більший глобальний вплив» [10].

Структурні виклики ринків праці впродовж десятиліть є важливим питанням на порядку денному країн Близького Сходу, але адаптація ринків праці до шоків ніколи не мала такого великого значення, як сьогодні. Країни регіону

суттєво відрізняються за рівнем безробіття. За даними МОП, «...глобальне безробіття у 2022 р. зараз оцінюється в розмірі 192 мільйони, порівняно з 205 мільйонами, про які повідомляється в Звіті МОП WESO Trends 2023. У 2023 р. прогнозується, що глобальне безробіття зменшиться до 191 мільйона, що відповідає рівню безробіття 5,3 відсотка. Глобальне відновлення рівня безробіття після кризи COVID-19 було надзвичайно швидким порівняно з попередніми кризами, такими як глобальна фінансова криза 2008–2009 рр.» [11]. Оскільки регіон також продовжує відновлюватися від впливу шоку COVID-19 та намагається врегулювати підвищену волатильність у торговельних умовах, що виникає внаслідок вторгнення Росії в Україну, його населення стикається з наслідками для свого засобу доходу від глобального підйому відсоткових ставок, депреціації валют і пов'язаних з цим інфляційних тисків. З урахуванням макроекономічних перспектив, які очікують на регіон Близького Сходу у майбутньому, спосіб, яким ринки праці відреагують на шоки, і надалі матиме переважне значення. Проблеми безробіття

доволі часто є причиною міграції з країн регіону, яка може бути легальною або нелегальною. Пандемія дещо змінила умови перебування мігрантів, особливо трудових, оскільки в період кризи вони працювали в основних секторах, забезпечуючи життєдіяльність економік приймаючих країн [12].

Економічна нерівність країн Близького Сходу є доволі різноманітною: з національними економіками від експортерів вуглеводнів, що отримують дохід від орендної плати, до централізованого планування економіки та економік з вільним ринком. Близький Схід найбільш відомий виробництвом та експортом нафти, що має значний вплив на регіон загалом через генерацію багатства та використання робочої сили. Однак останнім часом багато країн регіону вживають заходи для диверсифікації своїх економік, роблячи невеликі кроки у впровадженні альтернативних джерел енергії (рис. 5), хоча, як показує графік, зберігається велика залежність від викопного палива, за винятком Ізраїлю, де помітний внесок сонячної енергії.

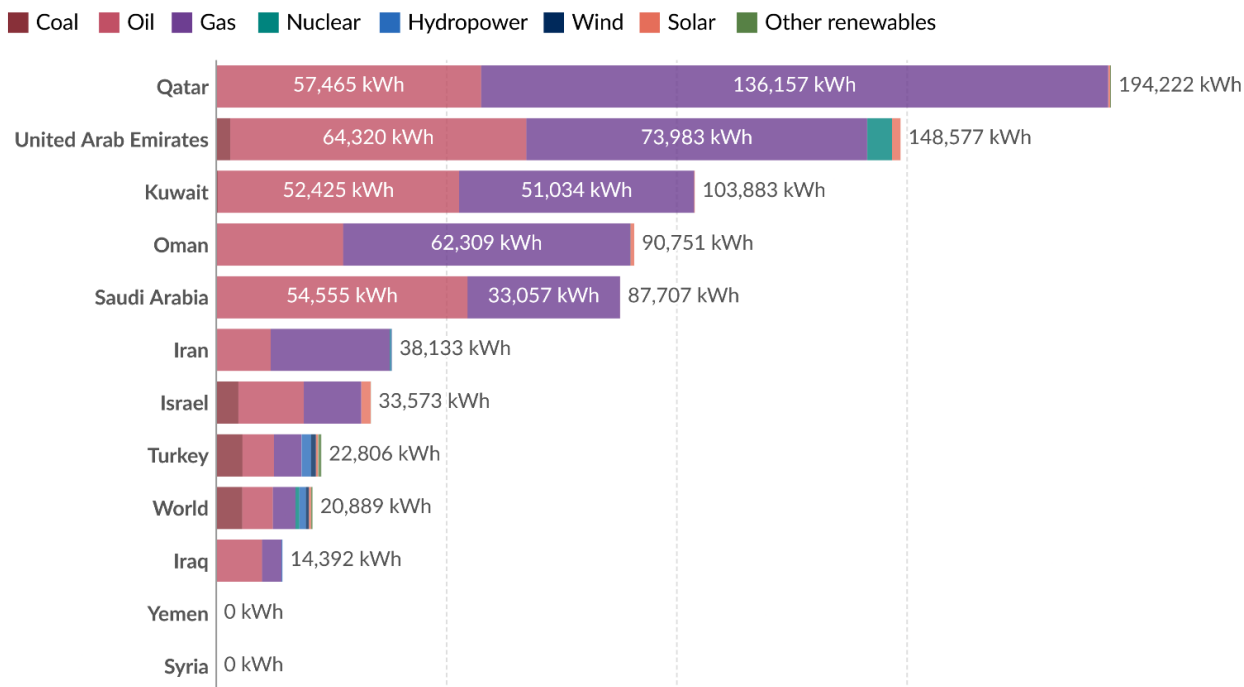

Рис. 5. Споживання первинної енергії на одну особу в деяких країнах Близького Сходу за джерелами, в кіловат-годинах, 2022 р. [3]

Країнам Близького Сходу варто зробити поступовий перехід до відновлювальних джерел енергії, зважаючи на значну

залежність від викопного палива. Проведемо SWOT-аналіз енергетичного переходу Близького Сходу до відновлювальних джерел

енергії, зокрема, таких як сонячна та вітрова (табл. 2).

Таблиця 2. SWOT-аналіз енергетичного переходу Близького Сходу до відновлювальних джерел енергії *

Сильні сторони	Слабкі сторони
Наявні природні ресурси, сприятливий клімат для виробництва відновлювальної енергії: високий рівень сонячної інсоляції та значний потенціалом вітрової енергії.	Залежність від викопного палива та його експорту
Державна політика підтримки переходу до відновлювальних джерел енергії	Слабо розвинена інфраструктура для виробництва відновлювальної енергії
Інвестиційна привабливість сфери відновлювальної енергії	Високі початкові інвестиції для реалізації проектів відновлюваної енергії
Сучасні технології	Складна інституційна взаємодія
Можливості	Загрози
Створення нових робочих місць	Геополітична напруженість в регіоні
Економічне зростання	Конфлікти та політична нестабільність
Експорт технологій та інновацій	Залежність від кон'юнктури світового ринку нафти і газу
Стале енергопостачання, зменшення навантаження на навколишнє середовище	Ризики постачання
Покращення доступу до енергії у віддалених районах та для вразливих верств населення	
Міжнародне партнерство та долучення до проектів міжнародних організацій, що сприяють переходу до відновлювальних джерел енергії	

**побудовано авторами.*

Економіка не усіх країн Близького Сходу ґрунтується на володінні природними ресурсами, тому хибною є думка, що нафта – основний ресурс країн Близького Сходу. Близький Схід – це регіон із нерівностями в силі впливу на світову економіку та значними відмінностями, де високотехнологічні міста межують із знищеними війною територіями. Це регіон, де уряди одних країн мають можливості фінансувати різні проекти і субсидувати освіту, охорону здоров'я, забезпечити доступ населенню до електроенергії та питної води, тоді як інші країни цього регіону прагнуть подолати найвищий за показниками рівень бідності й безробіття. Здебільшого на користь такого розмежування використовують лише один аргумент: нафта і природний газ – два ресурси, які є базисом розвитку найбагатших економік регіону. Однак факт володіння великими енергетичними резервами не є гарантією для збільшення багатства. Серед

постійно змінюваних політичних реалій Близького Сходу – раптові війни, санкції та коливання цін, які можуть стримати економічне зростання навіть у наймогутніших нафтових країнах, але поступовий перехід до відновлювальних джерел енергії може вирівняти ці дисбаланси.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Аналіз ресурсного забезпечення економічного розвитку країн Близького Сходу та визначення перспектив для впровадження відновлювальної енергетики дає підстави для наступних висновків. Природньо регіон має значний потенціал для розвитку відновлюваних джерел енергії, перш за все, сонячної та вітрової, і окремі країни, такі як Саудівська Аравія, ОАЕ, вже розпочали реалізовувати проекти сталого розвитку та розробку сталої інфраструктури, Ізраїль активно впроваджує інновації та технології в сфері сонячної енергетики. Таким чином,

кожна з країн володіє значним потенціалом для переходу до сталого розвитку та забезпечення енергетичної безпеки, проте для цього потрібно вжити комплексних заходів: державна підтримка таких програм підтримки відновлювальної енергетики та розробка відповідних стратегій; забезпечення інвестицій в наукові розробки; побудова інфраструктури

та модернізація існуючої енергетичної інфраструктури; надання фінансових стимулів компаніям, які перейшли на відновлювальні джерела та дотримуються екологічного виробництва, та податкових пільг інвесторам у проекти відновлювальної енергетики; розширення міжнародного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юр'єва П.Б. Світовий ринок нафти: ключові характеристики та тенденції. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 85-94. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/14.pdf.
2. Energy system struggles in face of geopolitical and environmental crises. 2023. URL: <https://www.energyinst.org/exploring-energy/resources/news-centre/media-releases/ei-statistical-review-of-world-energy-energy-system-struggles-in-face-of-geopolitical-and-environmental-crises>.
3. Energy Production and Consumption. URL : <https://ourworldindata.org/energy-production-consumption>.
4. Okogu Bright E. Middle East to Dominate World Oil for Many Years. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/03/okog.htm>.
5. Saudi Vision 2023. The story of transformation. URL: <https://www.vision2030.gov.sa/en/>.
6. West Texas Intermediate. URL: <https://fred.stlouisfed.org/series/WTISPLC#0>.
7. About IRENA. URL : <https://www.irena.org/About>.
8. World Energy Transitions Outlook 2023. URL: <https://www.irena.org/Digital-Report/World-Energy-Transitions-Outlook-2023>.
9. Rahman Khalid. Internal Factors Affecting the Middle East: Trends and Implications. *Policy Perspectives*. 2008. Vol. 5. №. 1. pp. 1-22. URL : <https://www.jstor.org/stable/42909183?seq=1>.
10. Ehteshami Anoushiravan. Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact. Special Issue: The International Relations of the Middle East after the Arab Spring . 2014. Vol. 11, No. 42. pp. 29-49. URL : <https://www.jstor.org/stable/43925850>.
11. Mutually reinforcing crises have worsened the global employment divide. 2023. 31 May. URL : https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_882946/lang-en/index.htm.
12. Зварич Р., Книш Л. Вплив пандемії COVID-19 на регіональну структуру міжнародних міграційних потоків. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 33–45. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.033>.

REFERENCES

1. Yuryeva, P. B. (2018). Svitovyy rynek nafty: klyuchovi kharakterystyky ta tendentsiyi. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 15, 85–94. https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/14.pdf.
2. *Energy system struggles in face of geopolitical and environmental crises*. (2023). <https://www.energyinst.org/exploring-energy/resources/news-centre/media-releases/ei-statistical-review-of-world-energy-energy-system-struggles-in-face-of-geopolitical-and-environmental-crises>.
3. *Energy Production and Consumption*. (n.d.). <https://ourworldindata.org/energy-production-consumption>
4. Okogu Bright E. (2003). *Middle East to Dominate World Oil for Many Years*. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/03/okog.htm>
5. Saudi Vision 2023. (2023). *The story of transformation*. <https://www.vision2030.gov.sa/en/>.
6. *West Texas Intermediate*. (2023). <https://fred.stlouisfed.org/series/WTISPLC#0>.
7. About IRENA. (2023). <https://www.irena.org/About>.
8. *World Energy Transitions Outlook 2023*. (2023). <https://www.irena.org/Digital-Report/World-Energy-Transitions-Outlook-2023>.
9. Rahman Khalid. (2008). Internal Factors Affecting the Middle East: Trends and Implications. *Policy Perspectives*, 5(1), 1-22. <https://www.jstor.org/stable/42909183?seq=1>.
10. Ehteshami Anoushiravan. (2014). Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact. Special Issue: *The International Relations of the Middle East after the Arab Spring*, 11, 42, 29-49. <https://www.jstor.org/stable/43925850>.

11. *Mutually reinforcing crises have worsened the global employment divide.* (2023). 2023. 31 May. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_882946/lang-en/index.htm.
12. Zvarych, R., and Knysh, L. (2021). Vplyv pandemiyi COVID-19 na rehional'nu strukturu mizhnarodnykh mihratsiynykh potokiv. *Visnyk ekonomiky*, 1, 33–45. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2021.01.033>.

Andriy Zastavnyy, Lecturer, the Department of Political Science and Philosophy, West Ukrainian National University, Ukraine

Mykhailo Okonskyi, PhD student, the Department of International Economics, West Ukrainian National University, Ukraine

Ivan Demkura, PhD student, the Department of International Economics, West Ukrainian National University, Ukraine

RESOURCE DETERMINANTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN MIDDLE EAST COUNTRIES AND PROSPECTS FOR RENEWABLE ENERGY

Abstract

Introduction. Global transformations and regional characteristics of countries' development bring the issue of resource provision for economic growth, social progress, and environmental efficiency to the fore. This article focuses on the energy resources supply issue in Middle Eastern countries and identifies the prospects for the region's transition to renewable energy sources.

Purpose. The aim of this article is to analyze the resource impact on the economic development of Middle Eastern countries and to identify prospects and opportunities for implementing renewable energy projects.

Method (Methodology). The study applies various methods, including theoretical generalization, abstract-logical methods, analysis and synthesis, comparative analysis and generalization, and the graphical method.

Results. This article reveals the main trends in the development of the global energy system. It substantiates the specificity of Middle East countries' development and argues for the significant role of resources – oil and gas – in their economic development. It confirms significant asymmetries in their socio-economic development and identifies countries for which resources such as oil and gas are strategically important. The impact of changes in the world oil and gas markets' situation on the economies of the Middle East countries is clarified. The importance of transitioning to renewable energy sources is confirmed, and the main opportunities are highlighted. The strengths and weaknesses, as well as the opportunities and threats, of the Middle East's energy transition to renewable sources are analyzed. Opportunities identified include economic growth, creation of new jobs, export of technologies and innovations, sustainable energy supply, reduction of environmental load, improved access to energy in remote areas and for vulnerable populations, international partnership, and involvement in international organizations' projects. Proposals are made for the Middle Eastern countries for their gradual transition to renewable sources and ensuring energy security.

Keywords: Middle East; economic development; resource determinants; renewable energy; energy transition; climate change; oil and gas market; situation of world markets.

Cite as: Zastavnyy, A., Okonskyi, M., Demkura, I. (2023). Resource determinants of economic development in Middle East countries and prospects for renewable energy. *Economic analysis*, 33 (4), 280-290. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.280>